

Postojna, 17. sept. 2016

Ni treba veliko besed: Danes praznujemo – kot vsako leto – priključitev in vrnitev primorskih Slovencev pod rodno streho. Nihče vas ni takrat nikomur vrnil, vrnili ste se sami, s ponosom, samozavestjo in zvestobo – in to tja, od koder si vas je po razpadu avstroogrske monarhije evropska velegospoda prisvojila in zabarantala kot 'drobiž', kakršen ste se jim zdeli. Po drugi vojni vas, preprosto, niso mogli več zadržati, prevelika moč je bila v vas, prevelika odločnost. In zato vas tudi ni nikoli nihče nikamor vrnil, vrnili ste se sami, vsemu navkljub.

Saj smo vendar Slovenci-Primorci imeli pesnika, ki nas je (ki vas je) na široko zavezoval, pisal o samozavesti, o 'vstajenja dnevu', ki pride po vsaki pepelnici, in o tem, kar je nekaj deset let kasneje oznanjal Kocbek, da moramo iz 'naroda hlapcev' postati 'narod gospodarjev': *Kljubuj usodi,/ mož sam svoj bodi!// Karkoli naj se ti zgodi,/ usode gospodar si – ti! — Usode ni,/ usoda tvoja – to si ti!* – Besede so seveda Gregorčičeve.

Primorski Slovenci ste že takoj po Rapallu sledili tej zavezi samozavesti: v TIGRu, v Zboru svečnikov sv. Pavla, v pevskih zborih in med drugo veliko vojno v partizanskih bojih. Nič ni nikogar prestrašilo: ne požig Narodnega doma v Trstu, ne skvadristični napadi na Trgovski dom v Gorici, ne sodni procesi z obsojanji na smrt in na stotine let zapornih kazni, ne podla zastrupljanja, ne prepovedi – nič tega. Mlada dekleta in fantje, žene in možje vseh poklicev so s sijajnim notranjim ponosom kljubovali vsem oblikam nasilja. Če ni šlo drugače, so se na koncu zatekli v Jugoslavijo, takratno začasno domovanje Slovencev. – Zato je bilo v geslu, ki so ga na svoje domove pisali po drugi svetovni vojni, ko so 'veliki' spet hoteli iz njih napraviti drobiž za medsebojno podkupovanje, *Tukaj je Jugoslavija!* mnogo, mnogo več od kakšne dandanašnje politikantske razlage zanj: to je bilo izrekanje pripadnosti k nedeljivi slovenski skupnosti, volja po vrnitvi vanjo kot svojo edino družino.

Kdor ne verjame, naj bere katerega izmed njih, na primer 'Pomladni dan' Cirila Kosmača: o tem, kaj mu je, svojemu fantu, njegov preprosti oče naročil, ko je pob odhajal 'tja čez' v Ljubljano – mladi upornik, obsojenec na tržaškem procesu. Ali kaj iz Bevka. Ali pa o Srečku Kosovelu in njegovem pokopu, ko so mu v jamo na tomajskem pokopališču skrivaj – javno niso smeli – položili venec s slovensko zastavo – bilo je smrtno nevarno dejanje, kar se v današnjih civiliziranih časih sliši komaj še verjetno. Ali o otrocih, ki so v partizanskem času skrivali in skrbeli za ranjene borce, skrbeli za kurirske poti, ker odraslih ljudi ni več bilo;

premnogi med njimi, še otroci, so padli. In o smrti Premrla Vojka, o bataljonu Gregorčičeve brigade, ki je izkrvavel v Krnu, in o tisočih drugih pokončnih, ponosnih Primorcev. Naj prebere kakšno partizansko ljudsko pesem – 12.000 se jih je med upornimi Slovenci nabralo v tistih nekaj letih. Recimo tisto, ki je ganila Otona Župančiča, napisala pa jo je preprosta Vipavka – dekle skrivaj pripelje smrtno ranjenega partizanskega fanta k mami z besedami: *Mama, glej ga, Kristusa, / za nas izkrvavelega!* Borec za svobodo ji je bil kot izkrvaveli Odrešenik. – Ali je treba še kaj več govoriti o tem?!

Slišal sem današnjega politika, lepo oblečenega in obutega, nažajfanega in z dišavo politega, kako je z neko posebno vsevednostjo in ošabnostjo brez sramu trdil, da bi nam Amerikanci in sploh zahodni zavezniki po vojni dali še več Primorske, če ne bi bilo partizanov. – Nekdanji Jože Smole bi rekel na to *malo morgen*, kot je rekel Beograjčanom, ko so mu svoj čas na jogurtnem mitingu govorili podobno nore flavze. Gospodje 'zahodni demokrati' ne dajejo nikoli ničesar brez računa; niso nam po prvi vojni pobrali samo vas, Primorcev, takrat in potem še enkrat so nas barantaško okradli tudi za Koroško. Danes nam prefrigano kradejo še zadnja velika podjetja, mi pa se obnašamo, kot da je ta njihova družba, ta brezobzirni neoliberalizem dobrodelna in poštena reč, ki smo ji celo kaj dolžni! – Če ne bi bilo 1943 kočevskega zbora slovenskih odposlancev, tega enkratnega, skrivnega, čudovitega in neskončno samozavestnega slovenskega parlamenta sredi popolnoma pomendrane in smrtno ustrahovane Evrope, če ne bi bilo Avnoja in njegovih sklepov in če ne bi bilo predvsem junaških in zavednih slovenskih Primorcev, bi se lahko 1945 za združitev in priključitev obrisali pod nosom in bi meja zahodnega roba Slovenije še zmeraj tekla tukajle nekje, ali pa – če hočete – skoraj čez Maistrovo dvorišče na Uncu. Bili bi še naprej invaliden narod, zagrenjen in brez tiste samozavesti, brez katere ni suverenosti in brez katere ne bi bilo niti osamosvajanja 1991. – Rad bi videl naše osamosvajanje 1991 brez Primorcev! – Ali če bi bili brez kljubovalnosti in vere vase, kakršni sta se glasili v znamenitem geslu *Tujega nočemo, svojega ne damo!*: po vojni je tako pisalo skoraj na vsaki primorski hiši in v vsakem primorskem srcu.

V besedo mi ob tem prihajajo verzi iz partizanske pesmi: *Mi pa nismo se uklonili/ njih podivjani sili/ in smo začeli z njimi boj!* – Danes je med nami naš tržaški, primorski partizanski pevski zbor, vesel sem, da je ob tem praznovanju tu – eden redkih je, ki ne taji partizanske pesmi in jo poje z vsem ognjem in ponosom. In: Ali bi lahko še kdo napisal tako sijajno primorsko himno, kot jo je primorski partizan Rado Simoniti!? Ali bi lahko še kdo po končani drugi vojni Evropo tako osupljivo navdušil in ganil, kot jo je primorski partizanski pevski zbor *Srečko Kosovel*?! Sredi Pariza!

To, kar danes praznujemo, torej ni samo praznovanje primorske vrnitve pod rodni krov, njene priključitve k njeni resnični domovini, temveč je tudi praznik skupnega slovenskega prerojenja iz naroda hlapcev v narod gospodarjev – danes žal skreganih in v mnogočem ne čisto posrečenih, toda vendar čisto drugačnih. V tem našem narodu je odtlej globoko vsajena zgodovinska izkušnja, ki je sledila Gregorčičevi misli, da usode ni, da smo sami sebi edina usoda – v dobrem in slabem.

S simboli povedano: Z vrnitvijo Primorske smo si vrnil tudi Triglav; po Rapallu smo ga smeli imeti samo polovico. Samo polovico svojega najvišjega boga – mejo so zarezali čez njegov vrh, takoj za njim pa postavili velikansko kasarno; v vrh so vkopali tudi mejnik, ki ga je šele med osvobodilnim bojem partizanska patrolja zruvala in zvalila v prepad.

Zdaj pa, ker praznujemo, raje vzkliknimo: Naj živi ves ta prelepi svet, ki ga imenujemo Slovensko Primorje od Triglava do Jadrana! Naj ostane za zmeraj svoboden – s svojimi zvestimi puntarji, naj se puntajo za pravično stvar v Kopru ali v Cerknem in Tolminu, kjerkoli, Vipavci, Brici, Kraševci ali Istrani. Cankar je rekel, da so Trst naša pljuča, mi recimo danes, da so ta pljuča vsa Primorska. Ali kot je ob drugi priložnosti in v drugi, pa ne drugačni, zvezi rekel primorski mojster besede Saša Vuga: Dokler bomo imeli ta praznik, bomo obstajali, ker bo obstajal naš pogum, obstajala naša samozavest!

Živela Primorska in živel njen praznični 'vstajenja dan'!

DR. MATJAŽ KMECL